

ПАМ'ЯТІ РОМАНА ГРИГОРОВИЧА ІВАНЧЕНКА

20 липня 2004 року пішов із життя доктор філологічних наук, професор Роман Григорович Іванченко (1929—2004), з 1990 року — незмінний завідувач кафедри видавничої справи та редагування видавничо-поліграфічного факультету НТУУ «КПІ».

Відомий вчений-філолог, один із засновників української школи редагування, дослідник проблем історії, теорії та практики української журналістики і друкарства, Р. Г. Іванченко все життя присвятив улюбленій справі, доклав багато зусиль для реабілітації фаху літературного редактора в Україні, відродження української мови.

Працював у провідних українських видавництвах, зокрема — у видавництвах «Радянський письменник», «Українська енциклопедія», «Техніка». Брав безпосередню участь у підготовці та редагуванні фундаментальних наукових видань, серед яких — «Історія міст і

сіл Української СРСР» та «Шевченківський словник», удостоєні державних премій СРСР і України.

Автор багатьох публікацій, посібників, монографій, методичних розробок і наукових статей. Серед них: посібники «Рукопис у редактора» (1967), «Літературне редагування» (1970, 1983, 2003), науково-публіцистична праця «Літопис гадяцького полковника Григорія Грабянки» (1992).

Талановитий і вдумливий дослідник, викладач від Бога, людина щирої вдачі, щедро обдарована від природи — талантом, любов'ю, добротою — Роман Григорович виховав не одне покоління журналістів, редакторів, по-батьківськи опікувався своїми студентами, був незамінним наставником для вихованців і колег, котрі щиро вдячні йому за турботу і теплоту.

Так сталося у житті професора Романа Іванченка, що те покликання, що йому присвятив життя вчений-філолог, а саме — виховання досвідчених фахівців редакційно-видавничої справи (А крім численних поколінь літературних редакторів — випускників кафедри видавничої справи та редагування, Роман Григорович підготував кількох докторів і чотирьох кандидатів наук, і ще трьох своїх вихованців, на жаль, так і не встиг побачити дійсними кандидатами) — залишало йому надто мало часу і сил для написання власних наукових праць. В одному з останніх інтерв'ю вчений із сумом зауважив, що написав «злочинно мало». Можливо, й так. За кількісними показниками. Дві ґрунтовні праці з практичних основ літературного редагування «Рукопис у редактора» і «Літературне ре-

дагування», котрі, за винятком хіба що декількох непопулярних нині «редакторів» — передовсім Леніна та Горького, чиї підходи до редагування, серед багатьох інших аналізованих, розглядаються автором, не втратили своєї актуальності і фахової наукової цінності до сьогодні. Попри зміни, умовні і безумовні, естетичних і політичних смаків суспільства. Не завадили популярності цих посібників і ті кардинальні зміни, що їх зазнали техніка і технологія поліграфічного виробництва. Адже запровадження комп'ютерної техніки в процеси підготовки книжкових і газетно-журнальних видань, у тому числі — в друккарську ділянку цих процесів, не позбавляє фахового літературного редактора відповідальності за свою роботу, не знижує ступеня його затребуваності у галузі редакторського опрацювання авторського тексту на засадах його вдумливого всебічного аналізу, у томі числі — з погляду літературної техніки і розробки внутрішньої композиції, досягнення рівноваги між дотриманням правописних норм і особливостями авторської манери тощо. Своєрідне підтвердження цьому — перевидання книжки «Літературне редагування» 1983-го та 2003-го років (перше видання здійснене 1970 року).

Жанр і обсяг цієї розвідки не передбачають докладного аналізу вищезгаданих праць професора Р. Іванченка, тому попередній пасаж слід сприймати скоріше як «вступні уваги». А для переходу до безпосереднього предмета дослідження окреслимо сферу наукових інтересів Р. Г. Іванченка. Серед них — літературознавство і текстологія, теорія літературного редагування і становлення редакційно-видавничої справи в Україні. Якщо братися за більш вузький контекст — історія

започаткування українських видавництва і періодичних видань (від витоків друкарства на українських землях до сьогодні), видатні персоналії на теренах українського друкарства (від Грабянки, Котляревського і Куліша — до наших з Вами сучасників), становлення різних видів видань (від довідкових та інформаційних до рекламних, від популярних до наукових, у тому числі — вузькоспеціалізованих), традиції і новації у ділянці підготовки фахівців видавничої справи та редагування. Здається, не було таких питань в окресленій царині, з котрих професор Р. Іванченко був би не обізнаний, котрі б не зачіпали певних струн свідомості вченого, не хвилювали серце дослідника, не западали глибоко в його душу.

Науково-публіцистичні публікації Р. Г. Іванченка в часописі «Друкарство», з яким він тісно співпрацював і як автор, обіймаючи, з моменту започаткування видання і до останнього часу, посаду заступника головного редактора, — лише незначна частка його доробку. Проте, вони становлять певну єдність, утворюючи кілька тематичних пластів:

1. Витоки українського друкарства («Козацькі літописи і час»).

2. Історія журналістики і видавничої справи України в контексті національного і культурного відродження української нації: персоналії («Предтеча українського відродження» — про В. Доманицького; «...До глибини власної кишені» — про Є. Чикаленка; «Сіcho: Antonowicz tomi» (у співавторстві з сином — Олесем Іванченком) — про В. Антоновича).

3. Становлення галузевого книговидання й особливості редагування різних видів літератури («Перший том ЕСУ вийшов!»; «Текст у рекламі»).

4. Тенденції сучасного друкарства («Дивлюсь у «Світ», як в дзеркало...»).

5. Фахова підготовка літературних редакторів: історія і сучасні реалії («Підготовка фахівців друкарської галузі»; «Редактор на зламі століть»), науково-педагогічні кадри («Науковець, практик, вчитель» — про Е. Лазаренка; «А за ним послідовники» — про М. Зарицького).

Головною ознакою стилю всіх цих розвідок є стислість і, водночас, глибоке проникнення у сутність розглянутих проблем і явищ, мінімалізм лексичних засобів і розлогість думки.

З перших рядків читач розумів, що перед ним не чергова компілятивна імітація наукової статті — але справжня самотня розвідка, автор котрої має свій, особливий погляд на предмет дослідження, підкріплений незаперечними фактами.

Навіть «суха» і, на перший погляд, нетворча тема як «організація і методика підготовки фахівців» постає під його пером частиною процесу розбудови науково-культурного фундаменту для невідомого майбуття, торування шляху наступним поколінням — отже, підключається елемент захопливого почуття першопрохідця. І це не просто додає інтриги, але дозволяє встановити живий зв'язок зі своїми попередниками, побачити звичні для нас поточні проблеми у контексті історичної тяглості, розширити національні горизонти до розуміння світових процесів, ані на мить не забуваючи про самотність традицій свого народу.

Досліджуючи напрямки «поступу і змін» у видавничій галузі, вчений зазначає: «Ця розмова назріла не тому, що ми вступаємо у третє тисячоліття людського поступу, а

продиктована, насамперед, тими змінами, які переживає Україна сьогодні. Поява досконалих інформаційних систем, входження у світовий ринок, обертання книги у сучасному суспільстві не лише як засобу масової інформації, а і як товару — все це змушує по-новому, чи, скоріше, по-іншому дивитися на процес підготовки книги (зокрема редакторської підготовки) та на її життя у людському загалі. І тут доводиться зосередити свою увагу на тих підвалинах, на тому фундаменті, що на нього спирається нове, починають вимальовуватися обриси книжкової справи прийдешнього» [5, С. 22].

Так, з опертям на діяльність багатьох поколінь фахівців книжкової справи, автор, уже з перших рядків статті, закликає свого читача «подумати над імовірним поступом, помріяти». Далі, в основній частині, подає обґрунтований аналіз змін — і не побіжно, у загальних рисах, а глибоко, крок за кроком. Тож не дивно, що і читач, у свою чергу, не зупиняється на поверхні досліджуваного: він прагне виміряти глибину тих змін, дослідити їх справжні наслідки, починає розуміти приховані механізми, саму сутність поступу.

Виключна влучність відбору фактичного матеріалу, цікава інтерпретація фактів, доказовість тверджень і вичерпність висновків — неодмінні риси наукових праць професора Іванченка. Непересічний досвід, набутий за довгі роки копійної безперервної праці, професійна інтуїція, тонке відчуття міри ніколи не підводили науковця.

А ще в Р. Г. Іванченка був дар зацікавлювати читача, привертати читацький інтерес до подій, котрі, здавалося б, назавжди відійшли в минуле, до імен, котрі «для пересіч-

ної людини зараз» не говорять «майже нічого». І це «майже» він ніби розгортав перед уважним читачем, поволі переконуючи його в протилежному. Так, міркування про причини популярності козацьких літописів (Самовидця, Самійла Величка, Григорія Грабянки) у XVIII—XIX ст. раптом підводять наших сучасників до визнання незаперечної актуальності змісту й ідейно-тематичної спрямованості цих пам'яток, адже в них, зокрема, у літописі Григорія Грабянки, «...йдеться про визнання окремішності, самотності українського народу, який жив і прагнув далі жити за законами та юридичними правами, що з діда-прадіда панували на цій землі.

Це проголошення не лише права на власний закон, а й прихований заклик до автономії [...], до обстоювання того, що відстоялося на цих обширах з давніх-давен і що можна і треба відстояти у рамках цієї держави.

Аби утвердити законність цих прагнень, автор згаданого літопису ставить діяння свого народу на рівні з визнаною славою історичних провідників» [2, С. 17].

Як кажуть, коментарі зайві. Підкреслимо лише, що у такий спосіб дослідник відновлює втрачений зв'язок поколінь, уводить давні літературні пам'ятки в сучасний суспільно-науковий обіг.

Так само, докопуючись до причин, що спонукали визначних представників багатьох поколінь будівничих української нації, за словами Сергія Єфремова, «без вагання і компромісів» віддати себе «українській справі та роботі на громадській ниві», автор заново знайомить нас з тими, про кого ми, засвоївши набір хрестоматійних істин, здавалось би, уже все знали. Вони постають для нас уже не мертвими

зразками і застиглими схемами, але живими людьми, з плоті й крові. Ми переймаємось їхніми проблемами, переживаємо їхні труднощі як свої, і вже не просто краще орієнтуємось в історії свого народу — значно більше дізнаємось про самих себе. Слідом за Р. Г. Іванченком ми переконуємось, що розмова про цих людей «є нагальною потребою осмислити нелегкий процес становлення і утвердження (часто болісного, навіть трагічного) нашого пориву до самостійності та незалежності», і без цього «в нашому становленні багато що залишиться неясним» [3, С. 8].

З повагою і правдивим зацікавленням ставився Роман Григорович не лише до видатних історичних постатей, але й до своїх колег з-поміж сучасників. А це, як відомо, досить рідкісний дар, властивість небагатьох. Внутрішня інтелігентність, шляхетність в особистому спілкуванні, виваженість оцінок поєднувались у характері професора Іванченка з виключною принциповістю, жорсткістю, у разі потреби, по відношенню до того, що зачіпало сферу переконань, і особиста прихильність до колег і співробітників не заважала йому об'єктивно, іноді прискіпливо, оцінювати їхні здобутки. Адже так само, навіть і ще більш вимогливо, він ставився і до результатів своєї праці.

Кожен, хто коли-небудь писав про своїх сучасників, тих, з ким часто спілкуємось, кого звикли бачити мало не щодня, знає, як це важко і як відповідально, адже кожне слово стане об'єктом їхнього аналізування, і щось, борони Боже, може образити, а щось — видатись фальшивим. Мало не з захватом читаю рядки Р. Г. Іванченка, присвячені професору, доктору технічних наук, заслуженому працівнику

науки і техніки України Едуарду Лазаренку, людині «з характером глadiatora..., яка щодня працює над поліпшенням справ у галузі, над підвищенням майстерності кожного, хто працює в царині друкарства», науковцю, безумовно, варто «того, щоб заслуги багатьох пов'язувалися з його іменем» [4]. Це ніби і звичайні слова, але у такій комбінації, котра одразу привертає увагу, викликає беззастережну довіру до сказаного, і, як результат — велику прихильність до героя матеріалу. І, що вкрай важливо, це дійсно розповідь про певну особу, а не про себе поряд і нею, розповідь, що розкриває для читача особистість саме цієї людини.

Читаючи статті професора Іванченка, не просто дізнаєшся про цікаві сторінки історії і сьогодення, розширюєш свої знання тощо. Значною мірою така наука перетворюється на засвоєння чогось більшого, ніж певна кількість інформації. І не має значення, як назвати цей скарб — досвідом, перейняттям способу

наукового мислення, зрештою, самопізнанням...

І це не перебільшення. Бо, виявляється, люди живуть поряд з нами, а ми їх не знаємо. То, виходить, не знаємо і себе (Адже часто лише через своє ставлення до таких людей дізнаєшся про себе!). А потім вони полишають нас, і ми з подивом відчуваємо, що разом із ними полишає цей світ і частка нас самих. Тоді ми звертаємося до їхнього творчого доробку — аби відшукати найменші, найдрібніші свідчення непересічного таланту, дослідити і зрозуміти шляхи його розвитку. Це все, що доступно нам, тим, що залишились, усе — крім світлої пам'яті і суму втрати живої, життєрадісної людини — і єдине, що дає можливість доторкнутися до тієї особистості, сенс життя котрої становила наука.

*Хоню В. В., к.філол.н., ст. викл.
кафедри видавничої справи та редагування ВПІ НТУУ «КПІ»*

Перелік досліджуваних статей Р. Г. Іванченка*

1. Предтеча українського відродження // Друкарство. — 1997. — № 1. — С. 52—53.
2. Козацькі літописи і час // Друкарство. — 1998. — № 5—6. — С. 17—19.
3. ...До глибини власної кишені // Друкарство. — 2000. — № 3. — С. 8—11.
4. Науковець, практик, вчитель // Друкарство. — 2000. — № 2. — С. 34.
5. Редактор на зламі століть // Друкарство. — 2000. — № 3. — С. 22—24.
6. Дивлюсь у «Світ», як в дзеркало // Друкарство. — 2001. — С. 22—25.
7. Текст у рекламі // Друкарство. — 2001. — № 4. — С. 24—26.
8. А за ним послідовники // Друкарство. — 2001 — № 5. — С. 21.
9. Сіхо: Antonowicz mowi // Друкарство. — 2001. — № 6. — С. 4—9.
10. Перший том ЕСУ вийшов! // Друкарство. — 2002. — № 3. — С. 12—13.

* Подаються в хронологічному порядку.